

प्रकरण पात्रवे

निष्कर्ष आ णि शिफारशी

प्रकरण पाचवे

निष्कर्ष आणि शिफारशी

५.१ प्रास्ताविक :

वडूजची बाजारपेठ ही विविध शैली उत्पादनाच्या विपणनासाठी प्रसिध्द आहे. सातारा जिल्हा व खटाव तालुका यांच्या दृष्टीने विशेष महत्वाच्या अशा तृणधान्याची विपणन व्यवस्था कशी कार्य करते आहे याची सर्वांगीण माहिती घेणे हे अभ्यासाचे प्रयोजन आहे. यासाठी दुय्यम स्वल्पाच्या माहितीचा प्रामुख्याने उपयोग केलेला आहे. तथ्य संकलनासाठी वडूज बाजार समितीच्या वार्षिक अहवालाचा, कार्यालयीन कागदपत्रे व माहिती यांचा वापर केलेला आहे. काही माहिती बाजार समितीचे सचिव, सहसचिव, सार्विकी, निरीक्षक, पर्यवेक्षक यांच्याशी चर्चा करून उपलब्ध केलेली आहे. याशिवाय आवश्यक माहिती वडूज येथील सहाय्यक निर्बंधक सहकारी संस्था, तहशील कार्यालय, पंचायत समिती, जिल्हा सार्विकी विभाग, सातारा यांचे कार्यालयातून मिळविली आहे. व्यापारी, शेतकरी यांच्याकडून हवी असलेली माहिती चर्चा व मुलाखती, प्रश्नावलीच्या माध्यमातून उपलब्ध केलेली आहे.

अभ्यासाचा विषय शेतमालाच्या विपणना संदर्भात असल्याने प्रथमतः विपणी आणि बाजार म्हणजे काय ? शैली उत्पादन विपणनाची वैशिष्ट्ये, महत्त्व थोडक्यात स्पष्ट केलेले आहे. त्यानंतर भारतातील कृषि विपणनाची सद्यःस्थिती व त्यातील दोष स्पष्ट केले आहेत. नियोजन काळात कृषि विपणनातील दोष दूर करण्यासाठी शासनाने केलेल्या प्रयत्नांचा आढावा घेण्यात आला आहे. यामध्ये विनियमित बाजारपेठांची संख्या वाढविण्यावर भर दिलेला आहे असे दिसून येते. १९५१ मध्ये देशात २२६ विनियमित बाजारपेठा होत्या त्यात वाढ होऊन १९८७ मध्ये ५९४२ पर्यंत

विनियमित बाजारपेठांची संख्या वाढली. म्हणजे १९५१ ते १९८७ या ३६ वर्षांच्या काळात विनियमित बाजारपेठांची संख्या ५६५६ ने वाढली.

वडूज नियंत्रित बाजारपेठेचा प्रमुख उद्देश्य म्हणजे उधळ लिलाव पध्दतीने शेतमालाची किंमत ठरविणे व व्यापा-यांकडून शेतो उत्पादकांची होणारी आर्थिक फसवणूक थांबविणे हा आहे. वडूज मधील कृषि उत्पन्न बाजार समितीने हे उद्देशावित्त्व पार पाडले आहे हे त्मासून पाहण्यासाठी बाजार समितीच्या सर्वांगीण घटकांचा अभ्यास केलेला आहे. त्या अनुषंगाने कृषि उत्पन्न बाजार समितीची स्थापना, शेतमालाची बाजार आवारात होणारी एकूण आवक, शेतमालाच्या किंमतीतील चढउतार किंवा बदलाची कारणमीमांसा, शेतमालाची प्रतवारी, तसेच बाजार समितीकडून उपलब्ध होणा-या सेवा-सुविधा आणि त्याबाबत आकार इत्यादी त्मशीलांचा विचार केलेला आहे.

उपलब्ध सांख्यिकी त्मशील व संबंधीत विविध माहिती, तक्ते, कौष्टक यावहून वडूज बाजार समितीचे चित्र स्पष्ट होते व एकूण बाजार समितीच्या अभ्यासातून कार्यपध्दतीबद्दल काही निष्कर्ष प्राप्त होतात. ते पुढीलप्रमाणे स्पष्ट करता येतील.

१) बाजार कार्यदोत्र :

महाराष्ट्र शेतो उत्पन्न खरेदी विक्री (नियमन) अधिनियम, १९६३ या कायदानुसार बाजार समितीचे कार्यदोत्र संपूर्ण तालुका दोत्र निश्चित करण्यात आलेले आहे. त्यानुसार वडूज बाजार समितीच्या कार्यदोत्रात संपूर्ण खटाव तालुक्यातील ९५ खेड्यांचा समावेश होतो. परंतु सर्वच खेड्यातील उत्पादक शेतक-यांना आवश्यक शेतमालाची विक्री मुख्य बाजार आवारात करणे शक्य होत नाही, यामुळे बहुतेक शेतमालाची विक्री खेड्यातच स्थानिक लोक, सावकार किंवा फिरते व्यापारी, दलाल यांना होते. विशेषतः पीकाच्या हंगामात अशा शेतमालाची विक्री होते.

२) बाजार आवार :

वडूज बाजार समितीचे आवार अन्य बाजार समितीच्या आवाराशी तुलना केल्यास लहान असल्याचे स्पष्ट होते. परंतु अत्यावश्यक सेवा-सुविधांनी युक्त आहे.

१९६३ च्या महाराष्ट्र शेतती उत्पन्न खरेदी-विक्री (विपणन) अधिनियमानुसार वडूज बाजार समितीने मुख्य बाजार आवारासाठी १.६१ हेक्टर जागा खरेदी करून त्या ठिकाणी कार्यालय, गोदाम, शेतकरी निवास, याची उभारणी केलेली आहे.

पुसेगांव व पुसेसावळी या उपबाजार केंद्रासाठी अनुक्रमे ०.८९ हेक्टर व १.२९ हेक्टर जागा खरेदी करून कार्यालय गोदाम, याचे बांधकाम केलेले आहे. परंतु मुख्य बाजार आवाराच्या तुलनेने उपबाजार आवाराच्या ठिकाणी विपणन विषयक व अन्य सुविधा अपुन्या आहेत.

३) वडूज बाजार समितीचे व्यवस्थापन :

बाजार समितीच्या कार्यक्षम व्यवस्थापनासाठी कायद्यातील तरतुदीनुसार संचालक मंडळाची निवड केली जाते. प्रामुख्याने शेतकरी, व्यापारी, हमाल, स्थानिक स्वराज्य संस्था, सहकारी व सरकारी अधिकारी, तालुका खरेदी-विक्री सहकारी संघ, पंचायत समिती यांना प्रतिनिधीत्व दिले जाते व स्क्रण १८ संचालक सभासदांची विशिष्ट काळासाठी निवड होते. वडूज बाजार समितीच्या अभ्यासावरून या संदर्भात पुढील निष्कर्ष आढळून येतात.

अ) संचालक मंडळाचा कार्यकाळ हा कायद्यातील तरतुदीनुसार ५ वर्षांचा असतो. परंतु काही बाजार समितीतील संचालक मंडळाचा कार्यकाळ ३ ते ५ वर्षांचा असल्याचे आढळते. वडूज बाजार समितीचे १९६५ ते १९८९ या कालखंडात चार चेअरमन निवडले आहेत.

अभ्यासावहून १९६५ ते १९८९ या कालावधीत फक्त एकच सचिव निवडण्यात आलेला आहे.

ब) उप-समित्या -

वडूज बाजार समितीत प्रामुख्याने वाढा प्रतवारी सेवक, अनुज्ञप्ति आणि बांधकाम अशा उपसमितींची नियुक्ती केलेली आहे. परंतु अन्य उपसमित्यापेक्षा वाढा समितीचे कार्य तुलनेने अधिक उल्लेखनीय आहे.

क) वडूज बाजार समितीच्या संचालक मंडळातील सदस्यांची वृत्ती कष्टाळ, समंजस्य आणि निश्चयी अशी आहे.

ड) संचालक मंडळात व्यापा-यांचे ३ प्रतिनिधी असल्याने स्वतःच्या आर्थिक फायद्यासाठी प्रसंगी चेअरमन यांना अयोग्य निर्णय घेण्यास माग पाडतात.

इ) वडूज बाजार समितीच्या संचालक मंडळावर अनुसूचित जाती-जमातीच्या व हमाल वर्गाच्या प्रतिनिधींची नियुक्ती केलेली नाही.

च) वडूज बाजार समितीच्या कार्यालयीन कामकाजासाठी ११ कर्मचारी आहेत. परंतु अन्य पदाधिका-यापेक्षा सचिवांचे कार्य अधिक जबाबदारीचे आहे.

४) बाजार कार्यप्रणाली :

नियंत्रित बाजार कार्यप्रणालीमध्ये नियंत्रित शोती उत्पादित वस्तू, शोतामालाची आवक, परवाना धारक आणि विपणन विणयक सुविधा यांचा अंतर्भाव होतो. वडूज बाजार समितीच्या एकूण अभ्यासावहून बाजार कार्यपध्दती-बाबत खालील निष्कर्ष प्राप्त झालेले आहेत.

अ) वडूज बाजार समितीच्या स्थापनेपासून आजपर्यन्त जास्तीतजास्त वस्तूंचे विपणन नियंत्रित बाजार पेटेमार्फत करण्याचे प्रयत्न होत आहेत. सुद्धातीस १९६५ मध्ये या बाजार समितीस फक्त ४ विनियमित वस्तूंचा परवाना देण्यात आला होता. तर १९८८-८९ अखेर विनियमित वस्तूंची संख्या २२ पर्यन्त वाढलेली आहे.

ब) बाजार परवाना धारकांमध्ये अ, ब, क वर्ग व्यापारी आणि प्रक्रिया करणारे, दलाल, आडत्या यांचा समावेश होतो. परंतु प्रत्यक्षा बाजार व्यवहारामध्ये 'अ' वर्ग व्यापारी व 'अ' वर्ग प्रक्रिया करणारे यांचाच सक्रिय सहभाग जाणवतो.

क) बाजार समितीचे मुख्य कार्य म्हणजे नियंत्रित शेतमालाचे विपणन करणे. वडूज बाजार समितीच्या अभ्यासावरून १९७५-७६ ते १९८८-८९ या कालावधीत गूळ, धेवडा, ज्वारी या शेतमालाची आवक सर्वांत अधिक झालेली आहे. तर गहू, मिरची, तूर या शेती उत्पादनाची आवक घटलेली आहे.

वडूज बाजार समितीत पूर्वीपासून बाजरी, हळद, मका या उत्पादनाची आवक होत आहे. परंतु सध्या या पीकांच्या उत्पादनाची आवक थांबलेली आहे.

ड) वडूज नियंत्रित बाजारपेठेत शेतमालाच्या किंमती उत्पादनाचा पुरवठा आणि त्यास असणारी मागणी यावर अवलंबून असतात. अभ्यासावरून असे दिसून आले आहे की, शेतमालाच्या किंमतीत दरवर्षी सातत्याने बदल होत आहेत. प्रामुख्याने गूळ, ज्वारी, मिरची, धेवडा, मुहंमग या पीकांच्या उत्पादनाच्या किंमतीत अधिक प्रमाणात बदल झालेला आहे.

इ) बाजार समितीच्या बाजार आवारात शेतमालाच्या सरदेदी-विक्रीचे व्यवहार बाजार समितीच्या नियंत्रणाखाली होतात. नियंत्रित शेतमालाच्या

किंमती ठरविण्यासाठी खुल्या लिलाव पध्दतीचा अवलंब केला जातो. त्यामुळे शेतकऱ्यांची हप्ता पध्दतीने किंमत ठरविताना होणारी फसवणूक थांबलेली आहे.

ग) बाजार आकारात शेतमाल विक्रीचे व्यवहार त्वरीत पूर्ण केले जातात व उत्पादक विक्रेत्यास ताबडतोब पैसे दिले जातात. उपविधीमध्ये निश्चित केलेल्या आकाराशिवाय इतर आकार शेतकऱ्याकडून घेतले जात नाहीत.

घ) प्रमाणित वजन-मार्पाच्या अवलंबामुळे उत्पादकांना न्याय मिळण्यास मदत झालेली आहे. परंतु उत्पादकांनी विक्रीस आणलेल्या शेतमालामध्ये प्रती क्विंटल २ ते ३ किलो तूट गृहित धरली जाते. त्यामुळे प्रामाणिक शेतकऱ्याने प्रत्वारि व स्वच्छ करून शेतमाल विक्रीस आणल्यास त्याच्यावर अन्याय होतो.

च) वडूज बाजार आवारात सर्व शेतमालाच्या प्रत्वारिची सोय अद्याप उपलब्ध नाही. फक्त कापूस, कांदा याच उत्पादनाची प्रत्वारि होते. सोयी अभावी उत्पादक शेतकऱ्यांना आर्थिक डाव पोहोचते.

५) विद्युत् व्यवहार :

वडूज बाजार समितीच्या स्क्रूण कार्यात आर्थिक व्यवहारांना महत्वाचे स्थान आहे. बाजार समितीच्या अभ्यासावरून आर्थिक व्यवहारांविषयी पुढील निष्कर्ष प्राप्त झालेले आहेत.

अ) वडूज कृषि उत्पन्न बाजार समितीला १९७५-७६ मध्ये स्क्रूण उत्पन्न रमये ७७,१८९ इतके प्राप्त झालेले होते, तर त्यात वाढ होऊन १९८८-८९ मध्ये ६,११,२११ रमये प्राप्त झालेले आहे. १९७५-७६ र्शी तुलना करता स्क्रूण उत्पन्नात ७ पट पेक्षा अधिक वाढ झालेली आहे.

ब) बाजार समितीच्या १९७५-७६ मधील स्कूण सर्व्ही ह्मये ५६,८७९ होता. त्यात वाढ होऊन १९८८-८९ मध्ये ४,७४,००० ह्मये पर्यन्त पोहोचलेला आहे. १९७५-७६ मधील स्कूण सर्व्हीशी तुलना केल्यास त्यात ८ पट हून अधिक वाढ झालेली आहे.

क) अम्यासावहन असे निदर्शनास आले आहे की, वडूज बाजार समितीची आर्थिक स्थिती मक्कम आहे. समितीला विपणन व्यवहारातून वाढावा मिळत आहे. १९७५-७६ मध्ये रू. २०,३०२ वाढावा (नफा) प्राप्त झालेला होता, तर १९८८-८९ मध्ये निव्वळ नफ्यात ६ पट वाढ होऊन ती १,३७,२११ ह्मये झालेली आहे.

ड) बाजार समितीने १९७५-७६ ते १९८८-८९ या विश्लेषण काळात रू. ३,२५,००० कर्जाची उभारणी करून विकास कार्यांना गती दिलेली आहे. शिवाय केंद्र व राज्य शासनाच्याकडून सुमारे ४,००,००० ह्मये अनुदानाची रक्कम समितीस प्राप्त झालेली आहे.

इ) वडूज बाजार समितीच्या विकासाच्या कालावधीत कायम स्वरूपी निधीच्या रक्कमेत सातत्याने वाढ झालेली आहे. १९७५-७६ मध्ये निधीची रक्कम रू. ४७,८१५ इत्की होती तर १९८८-८९ मध्ये या रक्कमेत २६ पट वाढ होऊन निधीची रक्कम १२,५३,२११ ह्मये पर्यन्त वाढलेली आहे.

६) विपणन सेवा-सुविधा :

कृष्ण विपणन व्यवस्था अधिक कार्यक्षम होण्यासाठी बाजार समितीने १९७५-७६ ते १९८८-८९ या कालावधीत अनेक योजना राबविल्या आहेत. त्या पुढीलप्रमाणे :

अ) साठवणूक सुविधा -

बाजार र्यत्रणेत साठवणूक व्यवस्थेला अत्यंत महत्व असते. वडूज बाजार समितीने मुख्य आणि उपबाजार आवारांच्या ठिकाणी स्वतःच्या मालकीची गोदामे बांधलेली आहेत. परंतु नाशवंत स्वहत्माच्या शेतमालाच्या साठवणुकीची व्यवस्था करण्यात आलेली नाही.

ब) जाहिरात व प्रसिध्दी -

विपणन प्रक्रियेत जाहिरातीला आणि प्रसिध्दीला महत्व आहे. बाजार समितीने १९७५-७६ मध्ये जाहिरातीवर खर्च झमये १९२९ केलेला होता तर १९८८-८९ मध्ये १३,५३२ झमये खर्च केलेले आहेत.

क) बाजार विषयक माहिती -

शेतकऱ्यांना विविध शेतमालाच्या बाजार किंमतीची पूर्वकल्पना असणे अत्यावश्यक असते. यासाठी दैनिके, साप्ताहिके, मासिके, व्यापारी लोकांच्या मुलाखती यावर भर देणे गरजेचे असते. यामुळे शेतमालाची आवक, बाजारभाव यांचा अंदाज येतो. परंतु वडूज बाजार समितीने या बाबीवर फारसा खर्च केलेला नाही.

ड) शेतमालाची वाहतूक व्यवस्था -

शेतमालाचे उत्पादन आणि उपभोग या दरम्यान वाहतूक व्यवस्था कार्यक्षम व स्वस्त असणे महत्त्वाचे असते. परंतु वडूज बाजार समितीने व्यापारी आणि उत्पादक विक्रेते यांना कोणतीही वाहतूकीची साधने उपलब्ध केलेली नाहीत. त्यामुळे शेतकरी वर्गांना विक्रीच्या समस्या मेडसावतात आणि आर्थिक नुकसान सहन करावे लागते.

इ) विक्रीची सोय -

वडूज निर्यंत्रित बाजारपेठेत शोती उत्पादनाची विक्री मुख्य बाजार आवाराखेवजी व्यापारींच्या आडत दुकानांच्या ठिकाणी होते त्यामुळे शोक्करींना अनेक अडचणींना तोंड द्यावे लागते. उदा. बैलगाडी उभी करणे, बैलगाडी पाणी इ.

घ) इतर -

हमाल, व्यापारी यांच्या संकाळात बाजार समितीस शेतमालाच्या खरेदी-विक्री व्यवहाराची पर्यायी व्यवस्था शक्य होत नाही.

बाजार आवारा बाहेरील शेतमालाच्या व्यवहारावर मर्यादा घालण्यास बाजार समितीस अद्याप यश आलेले नाही.

५.७ शिफारशी :

कृषि उत्पन्न बाजार समिती, वडूजच्या अभ्यासानुसार आणि उपलब्ध सांख्यिकी माहिती, आकडेवारी, निरीक्षण यांच्या आधारे बाजार समितीच्या कार्याविषयी निरीक्षण काही महत्त्वपूर्ण निष्कर्ष आढळून आलेले आहेत. वडूज बाजार समिती विकासाच्या मार्गावर आहे. परंतु मविष्यकाळात विकासाची गती वेगवान व्हावी, कार्यातील अडथळे, उणीवा दूर व्हाव्यात आणि सध्याच्या स्पर्धेच्या युगात इतर उत्तम प्रतीच्या बाजार समितीच्या बरोबरीने कार्य पूर्ण करता यावे या दृष्टिकोनातून संशोधनात्मक अशा शिफारशी सुचविता येतील. या शिफारशींच्या योग्य अंमलबजावणीमुळे बाजार समितीला उज्वल मविष्यकाळ प्राप्त होईल, त्याच बरोबर ग्रामीण, दुर्बल शोक्करी, उत्पादक यांच्या आर्थिक हिताची अधिकाधिक जोपासना करणे शक्य होईल. या शिफारशींचा बाजार समिती अथवा सरकारने स्तरावर स्वीकार झाल्यास बाजार समितीच्या

कार्याना जास्ती तजास्त उत्तेजन मिळेल. या दृष्टिकोनातून वडूज कृषिउत्पन्न बाजार समितीसाठी खालील प्रमाणे शिफारशी सुचविता येतील.

१) बाजार विस्तार योजनेचा अवलंब -

बाजार समितीच्या अर्थीसावहून असे दिसून आलेले आहे की, उत्पादक शेतकरी हा तालुक्यात लहान, मोठ्या खेड्यात विसुरलेला आहे. शिवाय लहान शेतकऱ्यांना मुख्य बाजार आवारामध्ये शेतमाल विक्रीसाठी आणणे आर्थिकदृष्ट्या तोट्याचे असते. मुख्य बाजार आवार बरेच दूर असल्याने गैरसोयीचे ठरते. यासाठी अत्यंत महत्वाची शिफारस अशी की, बाजार समितीने स्वतः शेतमालाचे 'फिरते खरेदी केंद्र' तालुक्यात पीकाच्या हंगामामध्ये सुरू करावे. त्यासाठी विशिष्ट ठिकाण, दिवस आणि वेळ निश्चित करून उत्पादक शेतकऱ्यांना त्या विषयी पूर्वकल्पना यावी त्यामुळे ग्रामीण, खेड्यात होणाऱ्या विक्रीस मर्यादा येतील व उत्पादकांना योग्य दर मिळेल. शेतमालाच्या फिरत्या खरेदी केंद्रामुळे सहकारी खरेदी-विक्री पध्दतीचा विकास होणे शक्य होईल.

२) बाजार आवाराचा विकास -

बाजार समितीने मुख्य बाजार आवारासाठी १.६१ हेक्टर जागा खरेदी केलेली आहे, शिवाय त्यामध्ये विविध प्लॉट्स पाडलेले आहेत. परंतु त्या ठिकाणी आडत दुकानांचे गाळे अद्याप न बांधल्यामुळे उत्पादक शेतकऱ्यांची अडचणी होते म्हणून परवानाभारक व्यापारी, आडते राना बाजार आवारात स्वतःचे दुकान गाळे बांधणे कायदेशीर करावे. याचा उत्पादकांच्या दृष्टीने फायदा होईल.

याच बरोबर आवारात प्रदर्शन हॉल, बाजार माहिती केंद्र, मार्गदर्शन केंद्र, लिलावासाठी विशिष्ट हॉल, जनावरांसाठी शेड, बँक, उपहारगृह, या सोयी उपलब्ध करून घ्याव्यात.

३) उपबाजार केंद्राचा विकास -

पुसेगाव आणि पुसेसावळी या ठिकाणी उप बाजार केंद्राची स्थापना बाजार समितोने केलेली आहेच. परंतु मुख्य बाजार आवाराप्रमाणे सेवा-सुविधा उपलब्ध नाहीत. तरी किमान आवश्यक विपणन सुविधा उपलब्ध करून घ्याव्यात.

तसेच तालुक्याच्या पूर्व भागातोल उत्पादक शेतकऱ्यांची शेतमाल विक्रीची सोय व्हावी आणि खाजगी विक्रीला बंधन धारण्यासाठी मायणी येथे नवीन उप बाजार केंद्र निर्माण करावे. यामुळे शेतकी उत्पादन आणि विपणन व्यवस्थाचा कार्याला गती मिळेल. सहाजिकच बाजार समितीचा विकास अधिक होण्यास मदत होईल.

४) व्यवस्थापनात सहभाग -

बाजार समितीच्या व्यवस्थापनासाठी अधिकृतपणे १८ सदस्यांचे संचालक मंडळ निवडले जाते, सुलभ व्यवस्थापनासाठी काही उपसमित्या निर्माण केल्या जातात. त्यामुळे कार्याचा ताण कमी होण्यास मदत होते आणि कार्यक्षमता वाढते. बाजार समितीने 'सर्वेदाण' उपसमिती 'निर्माण केल्यास तालुक्यातील सर्व शेतमालाचे सर्वेदाण, माहिती जमा होईल. सहाजिकच उत्पादन, विपणन यांचा अंदाज मिळेल, अडथळे जाणवल्यास मार्ग आखणे शक्य होईल.

वहूज कृषि उत्पन्न बाजार समितीने सामाजिक आणि आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत गटातील, अनुसूचित जाती, जमाती आणि हमाल संघटना यांच्या प्रतिनिधींना व्यवस्थापनात सहभागी होण्यासाठी उप-विधीत कायदेशीर तरतुद करावी.

५) कर्मचा-यांची नियुक्ती -

बाजार समितीचे यश आणि प्रगती ही कार्यालयातील कर्मचारी, पदाधिकारी यांच्या कुशलतेवर अवलंबून असते. म्हणून बाजार समित्यातील नोकर वर्गास सरकारी नोकराप्रमाणे सोयी-सवलती प्राप्त व्हाव्यात. त्यामुळे बाजार समितीच्या विकासास उत्तेजन मिळेल.

६) शेतमालाची प्रतवारी -

वड्ड बाजार आवारात फक्त कापूस व कांदा या उत्पादनाची प्रतवारी करून सोदी-विक्रीचे व्यवहार होतात, याकप्रमाणे अन्य शेती उत्पादनाच्या विक्रीसाठी प्रतवारीची सोय उपलब्ध करावा. उदा. गूळ, धेवडा, ज्वारी इ.

प्रतवारीची सोय उपलब्ध करण्यासाठी बाजार समितीने एखाद्या पदाधिका-यास प्रशिक्षणाची सोय उपलब्ध करून घ्यावी. आणि नेहमीसाठी सर्व शेतमालाच्या प्रतवारीची सोय उपलब्ध करून उत्पादक विक्रेत्यांच्या आर्थिक फायद्यास वाव मिळवून घ्यावा.

७) बाजारविषयक माहिती -

शेतमालाच्या उत्पादक विक्रेत्यांना सधः स्थितीतील शेतमालाच्या किंमती, बाजारभाव, आवक, याविषयी अचूक माहिती असणे गरजेचे आहे. या दृष्टिकोनातून बाजार समितीने 'माहिती सेल' याची निर्मिती करावी, त्यासाठी शेतक-यांच्या सोयीच्या दृष्टीने ठिकाण, वेळ निश्चित करावी. सहाजिकच उत्पादकांना याचा लाभ घेता येईल.

८) जाहिराती प्रसिध्दी -

शेतमालाच्या जलद वितरणासाठी जाहिरात आणि प्रसिध्दी सोयी उपलब्ध असाव्यात. वड्ड बाजार समितीने या बाबीसाठी विशिष्ट तरतूद करावी. आकाशवाणी, वृत्तपत्रे या माध्यमातून प्रसिध्दी घ्यावी.

समितीने कार्यक्षेत्रातील विशिष्ट पीकांचे सर्वात अधिक उत्पादन घेणा-या, अत्याधुनिक पध्दतीचा अवलंब करणा-या, उत्पादकांच्या चर्चा, मुलाखती, नियोजित करून अन्य शोक्कर-यांना मार्गदर्शन करावे. राज्य झाल्यास आकाशवाणीवहून प्रसारीत करण्यासाठी प्रयत्न करावेत.

९) साठवणूक व्यवस्था -

बाजार समितीने सुमारे ९०० मे.टन क्षमता असलेली गोदामे बांधलेली आहेत. परंतु उत्पादक शोक्कर-यांना या व्यवस्थेचे महत्त्व, उद्देश्य, गरज, फायदे या बाबींची माहिती करून दिल्यास विपणन व्यवस्थेचा उद्देश्य सफल होण्यास मदत होईल. शिवाय उत्पादक, व्यापारी आणि समितीच्या विकासाला संधी मिळेल.

नाश्वरत शेतमालाच्या साठवणुकीसाठी बाजार समितीने शीतगृहांची व्यवस्था करण्याचा प्रयत्न करावा. त्यामुळे विपणन कार्याचा विकास होऊ शकेल.

१०) वाहतूक सुविधा -

शेती उत्पादनाच्या कार्यक्षेत्रात विपणनासाठी बाजार समितीने शेतमालाच्या वाहतूकीसाठी स्वस्त, निर्यंत्रित, सुलभ साधनांची उपलब्धता करावी. त्यामुळे उत्पादकांना होणारा खर्च, त्रास, गैरसोय कमी होईल. त्यासाठी समितीने स्वतःच्या मालकीची वाहतूकीची साधने खरेदी करावीत. उदा.मोटर ट्रक, ट्रॅक्टर. यामुळे व्यापारी, शोक्कर-या, दलाल यांना फायदा होईल.

५.८ सारांश :

वज्जची बाजारपेठ पूर्वीप्रमाणे उलाढाल करणारी बाजारपेठ अग्न्यासावहून दिसून येत नाही. प्रामुख्याने शेती उत्पादनाच्या स्फूर्ण आवकेंमध्ये होणारा बदल हा धट दर्शवितो. ही शेतमालाची कमी होणारी आवक

रौखण्यासाठी बाजार समितीने वेळीच उपाययोजना करणे हितावह आहे.
आणि बाजारपेठेचे स्थान टिकून राहण्यास मदत होईल, महत्वाचे व्यापारी
वर्गांनी व्यापार वृद्धीसाठी पोषक वातावरण निर्माण केल्याने शेतमालाच्या
उठावासाठी बाहेरून मागणी असते. सुदैव असे की, वडूज बाजार आवार
चांगले असून बाजार समितीने अनेक चांगल्या प्रथा रुढविलेल्या आहेत. या
सर्व अनुकूल परिस्थितीत पुरेपर फायदा होण्यासाठी, कार्यातील अडथळे दूर
करण्यासाठी नमूद केलेल्या शिफारशीचा विचार होणे गरजेचे ठरेल.